

Jarmila A. Hodoličová
Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu
hodolic@sbb.rs

UDC 821.162.4(497.11).09-93
Originalan naučni rad

SLOVENSKÁ LITERATÚRA PRE DETI A MLÁDEŽ VO VOJVODINE V ROKOCH 1990 - 2010

V štúdiu sa zaoberáme slovenskou vojvodinskou knižnou produkciou pre deti v rokoch 1990 - 2010. Roky deväťdesiate predstavujú najchudobnejšie obdobie literatúry pre deti u nás. Registrujeme absenciu poézie a prevahu dostáva próza. Najcennejšie v tomto období sú dve antológie - poézie a prózy, ktoré zostavil Miroslav Demák a Zoroslav Spevák. V prvom desaťročí 21.st. literatúra sa začína rozvíjať v rôznych žánroch ako je autorská rozprávka, dráma a mládežnícka literatúra. Okrem spisovateľov staršej a strednej generácie, zjavujú sa nové mená mladých autorov, ktorí píšu o súčasných problémoch mladej generácie.

Kľúčové slová: slovenská vojvodinská literatúra pre deti, poézia, próza, hlavní predstavitelia.

NAJCHUDOBNEJŠIE OBDOBIE V LITERATÚRE PRE DETI – 90. ROKY 20.ST.

Posledné desaťročie 20. storočia, teda 90. roky, predstavujú najskromnejšie obdobie v dejinách našej detskej literatúry. Knihy sa nevydávali, spisovatelia nepísali pre známu spoločenskú situáciu a pre toto obdobie je príznačná reprodukčnosť.

Vstup do deväťdesiatych rokov v tvorbe pre deti a mládež predstavuje kniha Pavla Matúcha *Zapísané do prachu* (1991), ktorú vlastne ani nie je možné zaradiť do žánrov detskej literatúry, keďže je iba kolektívnou spomienkou na staré detské hry s príslušnými ilustráciami insitných kovačických maliarov.

Poézia

V 90. rokoch registrujeme absenciu poézie, ktorá začala autorom unikať už v 80. rokoch. A tak v tomto období zaznamenávame iba dve knižočky básní Pavla Mučajiho: *Povrázok* (1991) a *Dieťaťko sväté, pastieri a králi* (1999), ktorá

má náboženskú tematiku a signifikantný čas príbehu - Vianoce. Okrem detských modlitbičiek, ktoré sa ústne tradovali prostredníctvom našich rodičov, sme nemali žiadnu tlačenú zbierku takýchto veršikov. Túto medzeru vyplňajú príležitostné vianočné veršiky pre najmenších v knižočke malého formátu. Ilustrovaná je kresbami insitnej maliarky Zuzany Chalupovej.

Chytačky (1992) od Michala Ďugu smerujú k poetickému žánru rečňovačiek, v ktorých rytmická zložka prevažuje nad sémantickou, čo sa prejavuje najmä pri uvoľňovaní veršových väzieb. Tematicky v Ďugových básňach prevažujú básne o zvieratkách a neskutočných bytostiach.

Básnickými zbierkami P. Mučajiho a M.Ďugu ich tematikou, umeleckými postupmi a prostriedkami autori nadväzujú na generáciu 60. a 70. rokov, čím vlastne tento literárny model predlžuje svoju hegemoniu aj v 90. rokoch.

Próza

Knihu kratučkých zápisov a čít *Texasky a tenisky a Lena v nich* (1991) napísala autorka Anna Papugová pre predpubertálnych čitateľov. Hlavnou hrdinkou je Lena, ktorú trápia "veľké problémy" dievčat v jej veku. Kniha sa približuje k moderným trendom v literatúre, otvára súveké otázky a nespokojnosť mladých hrdiniek tohto veku, a na súčasný svet sa autorka pozerá očami mladého dievčaťa.

Kniha Tomáša Čelovského *Sen noci prvoaprílovej* vyšla síce roku 1993, ale na jej vydanie sa čakalo štyri roky, takže v skutočnosti poviedky, zaradené do tejto knihy by sme svojou povahou mohli zaradiť do literatúry 80. rokov. Čelovský je, spolu so Zoroslavom Spevákom Jesenským hlavným predstaviteľom príbehovej prózy u nás. Táto *chlapčenská próza* je vsadená do nášho typického vojvodinského prostredia. Autor v nej sleduje svojho hrdinu v dvoch kolektívoch: v rodinnom a školskom. Okrem rodinných minipróz Čelovského zaujme aj školská tematika s figľami a problémami či už jednotlivca-žiaka alebo žiackeho kolektívu. Do tejto zbierky patria aj tri miniprózy, v ktorých ako hlavní aktéri vystupujú živočíchy, ktoré rozmýšľajú nielen o vlastných problémoch, ale aj o tom, ako sa voči nim správajú ľudia. Kniha

obsahuje spolu trinásť minipróz. Autor sa v poviedkach vracia k dedine, idylickej dedinskej atmosfére, zdravému a veselému vzťahu v rodine a prírode (vinohrady, široký zadný dvor, dedinská svadba, vianočné sviatky). Je prirodzené,

že inšpiráciou pre spisovateľa sa u Čelovského stáva škola a rodina, s ktorými sa protagonisti dennodenne stretávajú a s nimi žijú: škola a rodina. Detskému poznávaniu zodpovedá aj uplatňovanie nonsensu a prechod z prirodzeného do nadprirodzeného. Jeho prózy charakterizuje napínavý dej, rýchly spád od udalostí a jednoduchá charakterizácia osôb, ktorú si čitateľ môže dotvoriť podľa vlastnej fantázie. Názvy próz sú dlhé a už z nich môže recipient vyčítať, o čom bude asi reč a že sa tu “bude niečo diať”.

Prázdny priestor po odchode Miroslava Demáka a Tomáša Čelovského na Slovensko v 90. rokoch, a po definitívnom odchode staršej generácie, vyplnili dve knihy nových autorov. Ide o knihy Martina Prebudilu *Pozemšťan Milan a Vincent bez ucha* (1996) a knihu *Ocko, kedy pôjdeme?* (1997) od Márie Kotvášovej. Obidve knihy predstavujú knižné debuty novej generácie a majú zmysel pre vciťovanie sa do emócií svojich hrdinov, usilujú sa pochopiť a podať súčasný život dieťaťa. Pri modelovaní obrazu skutočnosti nachádzajú východisko z napätia medzi dospelým a detským videním a v zblížovaní autorského subjektu so subjektom detského percipienta. Kotvášovej knihu dynamizujú šikovne podané a duchaplné dialógy, ktorými sa zdôrazňuje situačná komika. Tieto dve knihy sú zaverečnými dielami našej autorskej produkcie na konci 20. storočia.

Ponuku literatúry pre deti a mládež obohatila v 90. rokoch reedícia poviedky *Husle* (1994) Miroslava Demáka.

To najcennejšie, čo však vzniklo v 90. rokoch sú antológie poézie a prózy pre deti. Miroslav Demák zostavil antológiu poézie *Kúpim bonbón ako vráta* (1995) a Zoroslav Spevák Jesenský antológiu prózy *Postavím si palác z palacínok* (1995). Predstavujú výrazný posun dopredu v systematickej klasifikácii a hodnotení detskej literatúry vojvodinských Slovákov.

Vydaním antológií pre deti Miroslava Demáka a Zoroslava Speváka - Jesenského sa končí štvrtá povojnová fáza vývinu slovenskej vojvodinskej literatúry pre deti. Autori, ktorých tvorba bola uverejnená v antológiách, prestali písať a autorskú tvorbu prevzala mladšia nástupnícka generácia.

LITERATÚRA V ROKOCH 2000-2010

Prázdny priestor po odchode Miroslava Demáka a Tomáša Čelovského na

Slovensko vyplnila mladšia generácia a posilu dostala v osobnostiach viacerých zaujímavých autorov. V pôvodnej knižnej produkcii pre deti a mládež za posledných trinásť rokov výrazne prevažuje epická línia.

Poézia

V prvom desaťročí 21. storočia chýba poézia, lebo v porovnaní s prózou poézia pre deti už dlhší čas ťahá za kratší koniec v kvantite a kvalite.

Bohatú pestrosť knižnej produkcie obohatili dve knihy pre najmenších, čo je nówum vo vydavateľskej činnosti vydavateľstva Kultúra a Slovenského vydavateľského centra (SVC). Vyšla kniha *Domáce zvieratá* (2003), ktorú ilustroval insitný maliar Ján Bačúr. Ide o omaľovánku, kde sa podobne ako v leporele zoznamujú deti s domácimi zvieratkami, pričom ich zároveň aj vyfarbujú.

Podobnú dvojrečovú knihu v slovenčine a v srbčine napísala Anna Dudášová pod názvom *Tak bolo kedysi* (2008), obohatenú veršíkmi, ktoré sa väčšmi podobajú na riekanky. Kniha je ilustrovaná kresbami insitnej maliarky Zuzany Vereskej a má poslúžiť najmladším ako tematická omaľovánka poľnohospodárskych prác.

Mučajiho zbierka básnických textov pod názvom *Keby som bol vtáčkom* (2004) je ilustrovaná detskými kresbami. Básničky sa tematicky viažu k dieťaťu a k svetu prírody. Najviac básničiek je o zvieratkách a rastlinkách spravidla adresovaných najmladším deťom. Zvieratká vystupujú v antropomorfizovanej podobe. Kríček, lúka, háj a les istým spôsobom predstavujú knihu ekologickú. Svoju ďalšiu knižočku veršíkov pre najmenších *Chlapček bez hračiek* (2008) píše autor v štýle „mučajiovskej školy“ a neupúšťa od štýlu veršovania Ľudmily Podjavorinskej. Tematická dominanta je dorastanie malého chlapčeka od narodenia po dospelosť. Detskej postavičke sa dostáva láska zo všetkých strán, zo strany rodičov i starých rodičov. Mučajiho verš harmonizuje s výrazným melodickým rýmom.

Podobne spontánne prijímajú deti aj knihu Juraja Bartoša (1955) *Pod', kým ešte smieme* (2004). Obsahuje tri krátke prózy a dvadsaťtri básničiek. Fenomény detstva a prírody sú základné štruktúrne komponenty poviedkovej výstavby Bartošovej prózy. Sú to spomienky na detstvo v školskom kolektíve, na detstvo na salaši a na prvú lásku v prvej triede. Bartošovo rozprávanie nie je postavené na akciách, ale skôr na situáciách vnímaných ako drobné detské objavy, tak ako zostali v pamäti autora, alebo boli odpozorované z okolia. Pre Bartošovu poéziu je charakteristické, že dieťa

ako lyrický hrdina je prítomné v každej básni, ktorá objavuje svet akoby detskými očami, z pohľadu dieťaťa, detským cítením a myslením. Veršičky sú obohatené humorom, hravosťou, pestrosťou, pozvaním dieťaťa do hry s básňou a so slovami.

Vyšla aj prvá zbierka básní Daniela Pixiadesa (1931) *Morská ríša* (2009), ktorý žije v Kanade. Je „morskou“ knihou, lebo obsahuje šesnásť básničiek len o živote v mori, k čomu ho inšpiroval pobyt v Čiernej Hore.

Zobierané básne z hlasľudovského Detského kútika Juraja Tušiaka vyšli pod názvom *Dýnom-dánom s Ďurkom* (2009).

Próza

Mária Kotvášová napísala zbierku poviedok *Ocko z čokolády* (2003), v ktorej sa svet detstva opäť ocitne v konflikte so svetom dospelých. Kotvášová je azda najúspešnejšou súčasťou autorkou pre deti. Opisuje príbeh pätnásťročnej hrdinky v prvom modernom dievčenskom romániku *Mat' pätnásť je také ŕážké, alebo Striptíz* (2007). Próza má jasne opísanú hlavnú hrdinku adolescentku, ktorá sa nachádza v problematickom pubertálnom období. Literárny priestor a čas je precízne určený a nadovšetko mladého čitateľa upúta zaujímavý príbeh, s ktorým sa čitateľka občas identifikuje. Hlavná hrdinka rozpráva v prvej osobe. V diele je prítomný žánrový synkretizmus, teda prelínanie sa rôznych žánrov realistického románu. Obsahuje v sebe prvky avanturistického mládežníckeho románu, ľúbostného, sociálne psychologického (drogy, alkohol, ľúbostné vášne) a románu „v texaskách“, čiže „jeans románu“, kde adolescenti vystupujú so špecifickým pohľadom na svet a sú buričmi bez príčiny. Z toho všetkého vyplývajú aj konflikty na relácii hrdinka - škola, hrdinka - rodina, hrdinka - okolie. Voči životu sa hrdinovia správajú nezodpovedne, sú v konflikte so školou a rodičmi, a ich momentálny hlavný životný cieľ je zábava, experimentovanie s alkoholom a drogami a prvé ľúbostné skúsenosti. Posledná Kotvášovej kniha *Mama, pod' sa hrať* (2008) obsahuje dvanásť poviedok, v ktorých všednú realitu, resp. ošúchané motívy zo života detí, autorka vie podať ozvláštneným spôsobom a nájsť dobrodružstvo v každodennosti. Bohatstvo dialógov, originalita a expresívne slová každodenného slangu mladých vplývali ešte väčšmi na recepciu mladého čitateľa.

Pestrosť žánrov za posledných desať rokov obohatila aj autorská rozprávka Anny Šimákovej (1983) v knihe *Princezná na bielom koni* (2006). Táto kniha je

väčšmi určená pre starší čitateľský vek. Preplietanie sa minulosti so súčasnosťou a výlet do budúcnosti dávajú nový avantgardný smer autorskej postmodernej dobe v literárnom priestore detskej literatúry. Cez rôzne putovanie a rôzne spôsoby premiestňovania Šimáková využíva možnosti narábania s časom, manipuluje s ním ako s prostriedkom na vyjadrenie fantastiky. Rozpráva príhody o moderných, múdrych a šikovných princeznách nie negujúco, nie hyperbolizovane a klasickým fabulárnym rozprávkovým modelom boja dobra a zla. Prítomné sú prvky nonsensu, prináša ich sama fantastika príbehu. Každá z rozprávok sa končí tradičnými rozprávkovými obmenami, ale šťastne.

Ďalší žáner v detskej literatúre predstavuje spoločenská próza. Návrat do detstva opísal Ján Fábry (1950 - 2012), ktorý žije na Slovensku, pochádza z Lalite a jeho knižka *Nezbedníček* (Mladé letá, 2003) je jeho vstupom do literatúry. Prostredníctvom priameho rozprávača Fábryho kniha patrí medzi spomienkové knihy, ktorá obsahuje pätnásť próz. Dotýka sa prvého objavovania vecí v živote a neskrýva totožnosť ja-rozprávača a ja-prežívajúceho. Kniha opisuje každodenné príhody malého chlapca – zvedavca v poli, so zvieratkami, so starými rodičmi. Je písaná regionalisticky. Vo Fábryho próze je charakteristická fixácia vzťahu k dolnozemskejmu prostrediu, a tak tu môžeme hovoriť o „regionálnom aspekte“ v literárnom diele. Tematicky je to priestor daný okruhom rodiny, domu, dvora, ulice, záhrady, sociálnych vzťahov medzi rodičmi a starými rodičmi.

Ďalšou knihou regionalistického charakteru je kniha Andreja Čipkára (1932-2009) *Rovné rozprávky z roviny* (2007). Do určitej miery sú to rozprávky návratu do detstva. Každá sa začína príbehom so starým otcom, ktorý potom vnukovi číta udalosť ako osobitnú fabulárnu jednotku, ktorá je napísaná švabachom. Tak si malý čitateľ môže prečítať šesťnásť rozprávok o prvom strome, o prvom salaši, o studni pri ceste, o moruši, o koňoch, o pšenici, o kukurici, o konope, o slnečnici, o hrozne, o chmeli, o kúkolí, o vranách, o vrabcoch, o tekvici a o dedine. Aj pri tejto knihe možno hovoriť o výraznej fixácii autorovho vzťahu k rodisku, k báčskej dedine a k dolnozemskejmu koloritu. Svet rozprávok v regióne roviny sa premieta do príbehovej mozaiky celej knihy.

Celkom opačný žáner – cestopisné poviedky si zvolil Čipkár v knihe *Banánový kvet, deti a svet* (Nový Sad, 2001), ktorá vyšla aj v srbčine. Andrej Čipkár precestoval veľa krajín. Napísal cestopisy pre dospelých a v tejto knihe opísal príbehy

detí z exotických krajín, ktoré si všimol. Zo všetkých týchto krajín opisuje príbehy, stretnutia, zvyky a život detí, ktoré vyrastajú na okraji biedy.

Roku 2001 vyšla v reedícii poviedka *Bartolomej Kolumbus v Erdevíku* (2001) Zoroslava Speváka Jesenského. Táto poviedka vyšla v knihe *Mastené, paprené, solené* (1987).

Poviedky Vladimíra Ječmeňa vyšli pod názvom *Dobrodružstvá Hríbky a Hríbka* (2005). V antropomorfozovanej podobe nevystupujú zvieratká, ale druh jedlej huby – hříbky. Je to biologická autorská rozprávka. Prevláda v nej humor a veselosť, ktoré dávajú tejto knihe príchut' dobrej čitateľnosti, chápania humorného podtextu či dokonca kontextu všetkých príbehov.

Posledná kniha krátkych poviedok vo Vydavateľstve SVC je kniha Tomáša Čelovského (1958) *Posledné pekné poviedky* (2008). Po pätnástich rokoch získali Čelovského poviedky na modernosti, na čo určite vplývalo jeho presťahovanie sa na Slovensko a sledovanie moderných trendov v literatúre na Slovensku. Autor sleduje normálnu literárnu rodinu, čo v dnešnom slova zmysle znamená, že jej príslušníci sú vo svojom správaní trochu „nenormálni“, a takými príbehmi a najmä postavami uvádza príbeh do pohybu a dej dynamizuje. Tieto prózy môžeme nazvať aj prózami s modernými výtvarnými technikami, lebo jeho hrdinovia majú problémy s mobilom, mobilovým odkazovačom, mobilovými animáciami, vírusmi, internetom, s počítačom, s volaním cez mobil, s e-mailom. Pri analýze týchto poviedok je dôležitá aj zložka sociologická. Nejde len o správanie sa hrdinu v zúženom chápaní, ale o celý zložitý komplex vzájomných vzťahov, postojov, situácií a trendov v spoločnosti. Téma násilia sa teda v slovenskej vojvodinskej literatúre prvý raz prezentuje práve u Tomáša Čelovského.

Do žánru spomienkových próz patrí aj kniha Daniela Dudka (1932) *Z konca našej ulice* (2009) s dokumentárnym odfotoграфovaním príbehov vlastného detstva.

Mladšie deti osloví kniha Anny Kukučkovej (1984) *Chvostík a kamaráti* (2009), v ktorej psík Chvostík prechádza rôznymi životnými skúsenosťami. Prvé práce Kukučková napísala a uverejnila v úspešnom časopise literárnych prác študentov – Čarbológ (č.2, 2009).

Dlhú medzeru v dramatickej tvorbe obohatila knižka *Medvedíky nemajú radi krupicu* (2007) Anny Nemogovej Kolárovej (1951 – 2009). Je to jej knižný debut. Obsahuje štyri divadelné hry pre deti. Počas autorkinho pôsobenia v Novom Sade jej

rozhlasové hry pre deti, ktoré písala aj v slovenčine aj v srbčine, vysielali rozhlasové stanice v bývalej Juhoslávii. Po presťahovaní sa na Slovensko pokračovala aj v dramatickej a divadelnej tvorbe pre deti. Slovenský rozhlas doteraz odvysielal vyše pätnásť jej rozhlasových hier, z ktorých autorka vybrala štyri do tejto knihy s rôznorodou tematikou.

V troch divadelných hrách pre mládež *Hluchý telefón* (2009) Elena Hložanová (1962) spracúva problematiku dospievania mládeže v podmienkach súčasnej doby. Siahla aj po takých závažných témach, ako sú drogy a alkohol, a zároveň hľadá východisko zo situácie.

Osobitnú skupinu kníh v prvej dekáde 21.storočia predstavujú nie knihy pre deti, ale knihy o deťoch. Patrí sem kniha Márie Miškovicovej (1934) *Detské hry* (2003), ktorá dlhé roky skúma slóvenské ľudové tance a hry slovenských detí v minulosti. Do tejto knihy vložila časť spomienok, sprítomnila mladšej generácii dávne časy v podobe detskej hry, ktorá bola sprevádzaná spevom, tancom, mimikou a gestikuláciou.

Za úspešnú knihu v tomto období možno považovať súbor štúdií a článkov Pavla Mučajiho *Podľa duše dieťaťa* (2005). Okrem všeobecných teoretických otázok týkajúcich sa detskej literatúry autor píše o detskej literatúre na Slovensku a u nás ako aj o svojich vlastných skúsenostiach pri stretnutí sa s detskými spisovateľmi na svojich cestách u nás a v zahraničí.

Jarmila Hodoličová vydala knihu *Prehľad dejín slovenskej vojvodinskej prózy pre deti* (2005). Samotný názov jasne definuje jej obsah. Podáva historicko-chronologický náčrt slovenskej vojvodinskej prózy pre deti od jej začiatkov, ktoré sa datujú od konca 18.storočia po súčasnosť.

Pre deti začali písať aj vysokoškolskí študenti, ktorí absolvovali predmet Literatúra pre deti a mládež na troch fakultách vo Vojvodine, kde sa vyučuje v slovenskom jazyku (Filozofická fakulta - Oddelenie slovakistiky v Novom Sade, Pedagogická fakulta v Báčskom Petrovci, Vysoká škola odborových štúdií pre vychovávateľov v Novom Sade) a pod vedením prof. Jarmily Hodoličovej prezentujú vlastnú tvorbu pre deti v časopise *Čarbológ. Slovenský študentský časopis literárnych prác z detskej literatúry* (č.1/2007, č.2/2009).

LITERATÚRA

Kopál, Ján (1984). *Literatúra pre deti v procese*. Bratislava: Mladé letá.

Noge, Július (1988). *Literatúra v literatúre*. Bratislava: Mladé letá.

Sliacky, Ondrej (2009). *Slovník slovenských spisovateľov pre deti a mládež*. Bratislava: Literárne informačné centrum.

Stanislavová, Zuzana (2010). *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež po roku 1960*. Bratislava: Literárne informačné centrum.

Stanislavová, Zuzana (1995). *Priestorom spoločenskej prózy pre deti a mládež*. Prešov: Pedagogická fakulta UPJŠ.

Jarmila Hodolič

SLOVAČKA VOJVODJANSKA KNJIŽEVNOST ZA DECU I OMLADINU
OD 1990. DO 2010.GODINE

Rezime

Devedesete godine prošlog veka predstavljaju do sada najsiromašnije razdoblje u stvaralaštvu za decu. Dolazi do izostanka poezije a više se piše proza. Jedine knjige koje su značajne za ovaj period su dve antologije - poezije i proze koje su sastavili Miroslav Demak i Zoroslav Spevak. Na početku 21.veka književnost za decu osvežili su novi pisci mlade generacije koji pišu o savremenom životu dece i omladine, a pisci starije generacije nastavljaju sa tradicionalnim načinom pisanja. Pojavljuju se novi žanrovi kao autorska priča, drama i omladinska književnost tzv. devojačka književnost. Najplodnija savremena spisateljica za omladinu je Mária Kotvášová – Jonášová, koja se dotakla tema iz savremenog života adolescenata.

Ključne reči: slovačka vojvodjanska književnost za decu i omladinu, poezija, proza, žanrovi, predstavnici.

Jarmila Hodolič

Summary

The 1990's have so far been the poorest age in children's literature. There was less poetic creation and more prose writing. The only books significant for this period are two anthologies of poetry and prose edited by Miroslav Demak and Zoroslav Spevak. At the beginning of the 21st century children's literature was renewed by new writers of the young generation who write about the contemporary life of children and young adults, while the writers of the older generation continue with the traditional way of writing. New genres occur, such as the author's story, drama and young adults' literature, i.e. girls' literature. The most productive contemporary writer for young adults is Mária Kotvášová-Jonášová, who touches upon the topics of the contemporary life of adolescents.

Key words: Vojvodinian Slovak literature for children and young adults, poetry, prose, genres, representatives.